

ÅKE SANDBERG, **En fråga om metod, Alternativt perspektiv på långsiktsplanering och framtidsstudier**, Bokförlaget Prisma, Falköping 1975, 231 s.

ÅKE SANDBERG, **En fråga om makt, Demokratisk planering och förändringsstrategier i organisationer och samhälle**, Bokförlaget Prisma, Falköping 1975, 175 s.

1970-luvun jälkipuoliskolla on 'kokonaisvaltainen yhteiskuntapoliittinen monitasosuunnittelu' joutunut Suomessakin julkisen keskustelun kohteeksi. Samanaikaisesti suunnittelua tutkiva yhteiskuntatiede on siirtymässä abstraktisten suunnittelumallien ja uusien suunnittelumetodien esittelystä empiiriseen suunnittelun tutkimukseen. Keskustelulla ja tutkimuksella on vähitellen merkitystä myös käytännön suunnittelun kannalta.

Ruotsissa suunnittelukeskustelu on vuosikymmeniä vanhempaa kuin Suomessa. Ruotsin FOA:n (asevoimien tutkimuslaitoksen) suunnittelumetodiikan osastolla työskentelevä sosiologi ja ekonomi Åke Sundberg kiteyttää kaksiosaisessa teoksessaan ruotsalaisen viimeaikaisen suunnittelukeskustelun ydinkysymyksiä mutta avaa myös uusia näkökulmia. 'Poliittisesti kiinnostuneille suunnittelun tutkijoille ja suunnittelijoille' osoitetussa teoksessa eritellään ja arvioidaan toisaalta suunnittelun metodiikkaan liittyviä kysymyksiä, toisaalta suunnittelun demokratisoinnin edellytyksiä. Sandbergin metodologinen teos on poikkeuksellinen sikäli, ettei arviointi kohdistu vain tekijän hyväksi tai huonoiksi katsomiin suunnittelumetodeihin vaan myös suunnittelun sosiaalisiin ja poliittis-hallinnollisiin yleisiin edellytyksiin. Teos on mielenkiintoinen myös siitä syystä, että se on lähtöisin 'suunnittelusitoutuneen' hallintokoneiston sisältä, Suomen valtiovarainministeriön suunnittelusihteeristöä vastaavasta elimestä, mutta on samalla akateemisen tutkimuksen oheistyö. Myös tekijän omat 'suunnittelusitoutuneet' puoluepoliittiset yhteydet on syytä ottaa huomioon.

Sandberg mainitsee teoksensa tavoitteiksi olemassa olevan suunnittelun tekemisen ongelmalliseksi ja suunnittelun näkökulman laajentamisen suunnitteluteknologiasta käsittämään

suunnittelun tieteenteoreettiset ja sosiaaliset edellytykset. Lisäksi tekijä pyrkii edistämään suunnittelun politisoitua ja demokratisoimista.

Teoksen ensimmäisessä osassa **En fråga om metod** tarkastellaan toisaalta suunnittelussa sovellettuja näkökulmia ja toisaalta varsinaista suunnittelumetodiikkaa. Vaihtoehtoisten suunnittelunäkökulmien ja -ideologioiden erittely ja arviointi on suunnittelun sosiaalisten edellytysten ja seurausten erittelyn ja arvioinnin lailla jäänyt vähäiseksi metodiikan kehittämistyöhön verrattuna. Suunnittelunäkökulma määrittelee kuitenkin ne ongelmat, joihin metodiikkaa sovelletaan, ja suunnittelussa puhuttu kielen sekä antaa perustan ongelmien selvittämiseksi ja arvioinnille sekä niiden ratkaisumahdollisuuksien löytämiselle.

Vallitseva näkökulma niin tulevaisuutta koskevassa tutkimus- ja selvitystyössä kuin varsinaisessa suunnittelussakin johtaa Sandbergin mukaan pakkoon (Sachzwang) sopeutua yhteiskunnan muutokseen vasta jälkikäteen. Osansa tässä asiainäkökulmassa on suunnittelumetodiikan alle peittyvällä suunnitteluideologialla. Metodiikka avustaa suunnittelua vallitsevaa 'poliittista' (ei puoluepoliittista) ideologiaa vastaan esittämään sellaisen yksiarvoisen kehityksen, johon ei ilmeisesti enää voida ainkaan ihmisen toimenpitein vaikuttaa. Suunnittelijoiden 'teknokraattinen ideologia' hyötyy samaten metodiikasta; suunnittelijat saavat statusta tuovia ja mielenkiintoisia tehtäviä.

Vallitseva suunnittelunäkökulma näyttää ainoalta mahdolliselta, sillä se määrittelee, miten, milloin ja missä suunnittelusta saadaan puhua ja suunnittelua tehdä. Vallitsevaan näkökulmaan sisältyvät julkilausumattomat oletukset voidaan kuitenkin ottaa erittelyn ja arvioinnin kohteiksi. Sandberg erittelee vallitsevalle suunnittelunäkökulmalle ominaisia piirteitä, sen käsitystä yhteiskunnasta (harmonia, pluralismiksi naamioitu elitismi, 'vahva valtio' hyvinvoinnin saavuttamisen tehokkaana välineenä), käsitystä ihmisestä (passiivisuus) sekä kehityksestä ja tulevaisuudesta (teollisen kehityksen ja teknologisten muutosten automaattinen ratkaiseva merkitys, valtopoliittisen enemmistöperusteisen tavoitteidenasettelun hyvyys, määrällinen jatkuva kehitys sekä kehi-

tysoptimismi tai korkeintaan strateginen pessimismi).

Sandbergin esittämän vaihtoehtoisen suunnittelunäkökulman mukaan yhteiskuntarakennetta voidaan tarkastella 'mahdollisuusrakenteena', yhtäältä inhimillisen toiminnan edellytysten antajana ja toisaalta tavoitehakuisten toiminnan kautta toteutuvien muutosten kohteena. Tällöin pyritään tavoiteltavat tulevaisuudentilat julkilausutusti valitsemaan useista vaihtoehdoista. Muun muassa Johan Galtungia seuraten Sandberg korostaa mahdollisuuksia sekä etsiä että arviointien pohjalta mahdollisesti myös rikkoa tulevaisuutta koskevia yhteiskunnallisia invariansseja. Tällöin tulevaisuutta koskevat soveltavan tutkimuksen tulokset, hallinnolliset selvitykset ja ennusteet sekä suunnitelmat ovat valitusta ja selvästi esitetystä näkökulmasta liikkeelle lähtien laadittuja todellisten inhimillisten toimintamahdollisuuksien ehdollisia ennusteita.

Sandberg erittelee ja arvioi myös suunnittelumetodiikkaa »sellaisena kuin se esiintyy valtionhallinnossa ja suuryrityksissä». Eritelyyn ennustetekniikkoja ja tulevaisuuden tutkimusmetodeja sekä varsinaisia suunnittelu- ja ohjelmointimetodeja tekijä siirtyy suunnittelun metodiikan sosiaalisen ja osaksi myös poliittis-hallinnollisen merkityksen yleiseen arviointiin. Ennuste- ja suunnittelumetodiikka ei välttämättä ole neutraali työkalu; merkittävä osa suunnittelun sosiaalisen merkityksen arviointia voidaan ilmeisesti kiteyttää 'itsensä toteuttavien ennusteiden' tarkasteluun. Oletetaan, että päätöksentekijä haluaa saada tavoitteensa toteutetuiksi mutta ei omaa mahdollisuuksia väkivallan käyttöön. Avoin keskustelu ja mahdollisesti seuraavan avoimen konfliktin välttämiseksi päätöksentekijä voi tällöin esittää omien toimintojensa seurauksia koskevan ennusteen yksiarvoisen kehityskulun kuvaavana suunnitteena (planeringsutsaga med framfidsorientering), jossa asetettuja tavoitteita ja toteutettavia toimintoja ei ole yksilöity. Suunnite on tapa piilottaa suunnittelu ja saada tietty yksilöt ja ryhmät toimimaan suunnitteen toteuttamiseksi. »Se, toteutuuko suunnite vai ei, riippuu vallankäytöstä.» Suomalaisesta näkökulmasta suunnitteiden ongelmisto on ajan-kohtainen; kysymys on erästä yhteiskuntapo-

liittisen suunnittelun uusimmista Ruotsista tuotetuista innovaatioista. Sandberg toteaa normatiivisesti, ettei toiminnan seurauksia koskevaa selvitystä saa kutsua nimellä, joka aiheuttaa sen tulkitsemisen ennusteeksi kehityksestä, johon ei enää voida vaikuttaa. Suunnitteita esittämällä »... mystifioidaan yhteiskuntakehityksen käyttövoimia.»

Teoksen ensimmäisen osan lopuksi tarkastellaan suunnitteluorganisaatiota kahdesta vaihtoehdoisesta, suomalaisessa suunnittelukeskustelussa rationalismina ja inkrementalismina tunnetusta näkökulmasta. Eriteltyään ja arvioituaan kummankin 'organisatorisen ideologian' Sandberg pyrkii yhdistämään molemmat suunnittelumalliksi. Malli koostuu toisaalta jatkuvasti muuttuvasta ja alayksiköihin hajautetusta organisaatiosta, joka pystyy sopeutumaan pieneköihin muutoksiin, ja toisaalta kiinteästä, lähes mekanistisesta rakenteesta, joka aktivoituu alayksiköiden tarpeitten vaatiessa toteuttamaan 'suunnittelun suunnittelua' eli rakenne- ja arvomuutoksia, joilla organisaatiossa toimivien alayksiköiden itseohjauksen tielle syntyvät pullonkaulat poistetaan itseohjautuvan kehityksen jatkumisen turvaamiseksi. Mekaaninen 'ylärakenne' siis takaa organisaation 'alarakenteen' toimintamahdollisuudet. Niinkuin muissakin tämän-tyyppisissä malleissa, ongelmiksi nousevat alayksiköiden välisen horisontaalisten suhteiden järjestäminen ja niiden erilaisten arvopäämäärien yhteensovittaminen. Sandbergin malli on heijastuma Ruotsin tyyppisen monoliittisen yhteiskuntapoliittisen suunnittelujärjestelmän kehittämistarpeista, jotka on havaittu valtionhallinnossa ja tutkimustoiminnassa.

Teoksen toisessa osassa **En fråga om makt** tarkastellaan yhtäältä suunnitteluvallan käyttöön ja vallankäytön strategioihin liittyviä kysymyksiä ja toisaalta demokraattisen suunnittelun mahdollisuuksia. Sandberg lähtee liikkeelle poliittisesta toimintateoriasta ja osoittaa tuloksensa lähinnä poliittisille, ammatillisille ja palveluilla demokraattisille kansalaisjärjestöille. Suunnittelun demokratisointiin pyrkivän yhteiskunnan ryhmän tulee ilmeisesti kyetä esittämään vallitsevan suunnittelun kanssa kilpailevia mutta ei utopistisia eikä epäselviä vaihtoehtoja. Tämän ryhmän tulee myös pys-

tyä välttämään 'indefiniering' (ko-optoiduksi tuleminen ja muodostuminen vallitsevan suunnittelun varaventtiiliksi ja legitimoijaksi) sekä 'utdefiniering' (irrelevantiksi lukeutuminen) pyrkiessään demokratisoimaan suunnittelua. Demokratisointipolitiikka joutuu usein etenemään vähittäin ollakseen realistista; on kuitenkin tärkeää, ettei tyydytä vain osittaisuudistuksiin eikä osittaisuudistuksia toteutettaessa menetettyä ylipitkän ajan kehitysvaihtoehtoja. Demokratisointiin pyrkivät yhteiskunnan ryhmät joutuvat lähtemään liikkeelle vallitsevan suunnittelun arvopäämääristä, jotka ovat kuitenkin laajennettavissa demokratian (ja tasa-arvon) suuntaan.

Sandbergin normatiivinen demokraattisen suunnittelun malli pyrkii olemassa olevista suunnittelun rajoituksista ja arvopäämääristä liikkeelle lähtien pääsemään eroon 'tulevaisuuden kolonisoinnista' ja 'epöpoliittisoinnista' 'taistelemalla tulevaisuudesta' ja etenemällä suunnitteluun, jossa todelliset konfliktit tuodaan esiin eikä peitetä niitä kompromissien alle. Mallissa käsitellään muun muassa 'vastasuunnittelun' sekä 'yhteensovitetun itseohjauksen' mahdollisuuksia niistä lähtökohdista, joita demokraattista suunnittelua koskeva erittäin hajanaisiksi jäänyt keskustelu tarjoaa.

Sandbergin lähestymistapa on kautta teoksen normatiivinen, toisen osan lopussa poleeminenkin, minkä tekijä itsekin lausuu selvästi julki. Johtopäätökset perustuvat suurelta osaltaan laajaan metodologiseen erittelyyn ja arviointiin ja samalla Ruotsin valtionhallinnon piirissä havaittuihin yhteiskuntapoliittisen suunnittelun kehittämistarpeisiin. Poliittikan ja hallinnon tutkimuksen näkökulmasta suunnittelusta kiinnostuneen kannalta huomionarvoisin on ehkä teoksen osan **En fråga om metod** suunnittelumetodiikkaa ja organisaatiota koskeva jakso. Suunnitteita ja muita itsensä toteuttavia ennusteita samoin kuin suunnitteluorganisaation malleja koskevalla erittelyllä ja arvioinnilla on välitön merkitys myös suomalaisen suunnittelukeskustelun kannalta rationalismin ja inkrementalismin synteysyrityksiin.

Sandbergin teos on paikoitellen luonnosmainen ja ylimalkainen, erikoisesti toisen osan lopussa. Eräs syy tähän puutteeseen on demo-

kraattisen suunnittelun ongelmakentän uutuus ja selkiintymättömyys ja demokraattisuutta koskevien arviointitekijöiden vakiintumattomuus suuressa osassa suunnittelun tutkimusta. Empiirisen suunnittelun tutkimuksen — jota metodologinen tutkimus osaltaan palvelee — kannalta puutteeksi jää se, ettei tarvittavia suunnittelun arviointitekijöitä eikä suunnitteluun empiirisesti vaikuttavia tekijöitä ole yksilöity lukuisista maininnoista huolimatta. Nyky-yhteiskunnan 'hard facts' on tarkoituksellisesti jätetty vähälle huomiolle: näin ollen sellaisten seikkojen kuin informaatioteknologian suunnittelussa omaaman merkityksen tai suunnittelun poliittis-hallinnollisen ohjauksen erittely ja arviointi on vähäistä.

Ruotsin poliittis-hallinnollisista erikoispiirteistä mutta ilmeisesti myös tekijän omasta toiminnasta valtionhallinnossa johtuu, ettei kuntasektoreita ole otettu huomioon kriittisen suunnittelun tutkimuksen mahdollisina tilaajina.

Suomalaisen suunnittelun tutkimuksen painopistehän on toisin kuin Ruotsissa pikemminkin kuntasuunnittelussa — mainittakoon vain Krister Ståhlbergin tuore väitöskirja viime vuodelta.

Sandbergin kaksiosaista teosta voi sen puutteista huolimatta suositella sekä käytännön suunnittelijoille että suunnittelun metodologiasta kiinnostuneille tutkijoille, opettajille ja opiskelijoille. Edellinen ryhmä saa tarvitsemaansa ainesta itsekritiikkiin ja jälkimmäinen yleissivistyksen lisäksi toivottavasti myös virikkeitä käynnissä ja kehitteillä olevan suunnittelun, sen rakenteiden, vaikutusten ja menetelmien erittelyyn, arviointiin ja kehittämistyöhön.

Pertti Ahonen